

УДК 347.424:355.01(477+470)

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v056.2025.5>**Кочіашвілі Альберт Давидович,**

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0009-0001-4814-1131

НЕПЕРЕДБАЧУВАНІ ОБСТАВИНИ В ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Постановка проблеми. Коректне та повне визначення ролі всього спектру життєвих обставин для розвитку правових відносин є невід’ємним для загального розуміння динаміки будь-яких правовідносин, зокрема цивільно-правових. Категорія «обставини» або «життєві обставини» неодноразово зустрічається в нормативно-правових конструкціях та юридичній доктрині. Так, юридичні факти зазвичай визначають як конкретні життєві обставини, з якими норми права пов’язують виникнення, припинення або зміну правових відносин. Крім того обставини в матеріальному та процесуальному зустрічаємо в контексті обставин, які пом’якшують або обтяжують покарання; які виключають відповідальність; які підлягають доказуванню; обставини справи; обставини непереборної сили; обставини, необхідні для настання наслідків тощо.

Всі обставини, що мають значення для виконання умов договірних зобов’язань в їх первинному вигляді, можна поділити на передбачені законодавством, передбачені сторонами та непередбачувані обставини.

Прикладами перших можуть слугувати смерть однієї зі сторін договору, обмеження цивільної оборотоздатності або вилучення об’єкта цивільного обороту [11, с. 86], зміна регуляторних механізмів відчуження, розповсюдження або використання окремих об’єктів цивільних прав.

В свою чергу принцип свободи договору надає сторонам договору можливість самостійно визначати обставини, з настанням яких може пов’язуватися зміна окремих умов договору або загальне припинення договірних відносин з відповідними наслідками для однієї чи обох сторін договору. Сторони можуть встановлювати відповідальність або навпаки передбачати умови уникнення цивільно-правової відповідальності в межах чинного законодавства.

Щодо перших двох груп обставин в правничій літературі наявні значні наукові розробки,

що включають аналіз наслідків для сторін, способів оскарження та співвідношення законодавчо встановлених та договірних обставин як підстав виникнення, зміни або припинення договірних правовідносин.

Однак, найбільш цікавим в контексті даного дослідження видається аналіз обставин, які не передбачені законодавством, а також за загальним правилом не передбачаються або не можуть бути передбачені сторонами договірних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці визначення форс-мажорних обставин в умовах воєнного стану в Україні присвячені праці таких представників вітчизняної юридичної науки як М. Боярчуков, Т. Даниленко Є. Дядюк, Н. Заєць, І. Шевченко та інші. Однак, в умовах постійної багатовекторної динаміки розвитку сучасного світу, враховуючи дискусійність та певну фрагментарність попередніх досліджень непередбачуваних обставин в договірному праві, а також в умовах браку актуальної судової практики слід визнати недостатність наявних наукових розвідок, а також перспективність та нагальність наукових розробок в сфері визначення непередбачуваних обставин в контексті російської військової агресії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наявного масиву наукових праць дає змогу констатувати відсутність цільного систематизованого дослідження категорії непередбачуваних обставин, що мають вплив на договірні відносини. В умовах останніх кризових викликів (пандемія, воєнний стан) актуалізується питання формування модерного та прогностичного законодавчого підходу до регулювання даної ситуації на основі вироблених наукою підходів до визначення непередбачуваних обставин та їх впливу на динаміку цивільних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Російська військова агресія, яка на сьогоднішній день

носить характер повномасштабного вторгнення, є обставиною, що суттєво ускладнила нормальне ведення підприємницької діяльності та виконання цивільно-правових договорів. Починаючи з 24 лютого 2022 року в силу незалежних обставин ряд учасників договірних відносин не мають об'єктивної можливості виконувати зобов'язання за окремими договорами на умовах, які існували до початку воєнних дій на території України.

Як вже зазначалося обставини є надзвичайно важливими для забезпечення стабільності договірних правовідносин та балансу зобов'язань в межах договору. Саме враховуючи та розраховуючи на певні обставини сторони вступають у договірні відносини, з конкретними обставинами вони пов'язують також можливість виконання договірних зобов'язань та конкретну вигоду для себе у випадку укладення певного виду договору. Як зазначає В. Гончаренко, істотна зміна обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору, набуває особливого ризикового значення під час виконання договору, що може привести до дисбалансу зобов'язань сторін договору [4, с. 100].

Вітчизняний законодавець передбачив певні механізми збереження балансу між сторонами договірних правовідносин, впровадивши у ст. 652 ЦК України можливість зміни умов договору або розірвання останнього за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору. Зміна обставин визнається істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах [15].

Одночасно з цим, згідно з ч. 1 ст. 617 Цивільного кодексу України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Одночасно з цим, згідно пояснень Торгово-промислової палати обставинами непереборної сили (*force majeure* – форс-мажор) визнаються надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [9].

Отже, бачимо в чинному законодавстві одночасно і непередбачувані обставини, і обставини непереборної сили як обставини, що своїм зовнішнім впливом на первинні зобов'язання

спричиняють неможливість або неспроможність однієї зі сторін виконати зобов'язання, або істотно змінюють баланс існуючих відповідних одне одному зобов'язань сторін.

Перш за все для коректного визначення сутності непередбачуваних обставин та їх відмежування від інших обставин, що мають вплив на договірні відносини, необхідно дослідити категорію ризику в договірному праві, адже саме комерційному ризику зазвичай протиставляють непередбачувані обставини.

В юридичній літературі знаходимо підтвердження колізійності використання категорії «ризик» в правозастосуванні. М. Великанова констатує поліаспектність дослідження поняття ризику та замкненість такого дослідження в межах методологічного апарату окремих галузей наукових знань.

Ризик в науці цивільного права визначається цивілістами як можливість виникнення негативного чи позитивного результату, що викликано професійним чи іншим характером діяльності особи або поєднанням із відповідним зобов'язанням випадкових юридичних фактів [7, с. 197].

О. Шемшур пропонує розуміти під ризиком у цивільному праві можливість (ймовірність) настання певних наслідків (результатів), які суб'єкт цивільних правовідносин міг передбачити (або повинен був передбачити) та вчинити (або не вчинити) дії, що направлені на зменшення негативного впливу цих наслідків або взагалі на уникнення їх шляхом дотримання правил обґрунтованого ризику (це правила, за яких позитивний результат від здійснення певної діяльності значно перевищує можливість (ймовірність) настання негативних наслідків) [17, с. 108].

Широко використовується категорії «ризик» і в цивільному законодавстві. Так, однією з умов визнання діяльності підприємницькою є ризик (ст. 50 ЦК України); ст. 323 ЦК та декількома іншими статтями, що регулюють окремі види договірних відносин, встановлюється ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна, неможливості використання матеріалу; ст. 516. встановлюється ризик настання несприятливих для нового кредитора наслідків, якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора у зобов'язанні [15]. Крім того ризик згадується в цивільному законодавстві в контексті ризику подання вимоги, кредитного або страхового ризику тощо.

Аналіз чинного цивільного законодавства дає змогу виділити ризик, який покладається на

сторону договору законом (а отже укладення договору свідчить про свідоме прийняття такого ризику та відповідальності у випадку настання негативних наслідків), а також ризик, який учасник договірних відносин приймає на себе вольовим рішенням на основі умов договору, усвідомлюючи та прогнозуючи наслідки настання випадку. Зазначені види ризиків можна віднести до групи індивідуальних або суб'єктивних, адже їх приймає на себе одна зі сторін договору, а компенсацію за наявність відповідного ризику є сприятливі наслідки договору (вигода для сторони). Крім того з нівелюванням подібних ризиків в договірних відносинах юридична та економічна науки пов'язують категорії обачності боржника або кредитора [3] (дотримання правил обґрунтованого ризику), враховування ризиків, а також страхування ризиків.

До другої групи ризиків видається слухним віднести об'єктивні ризики, а саме ризик істотної зміни обставин, ризики випадку та непереборної сили. Так, вступаючи у договірні відносини всі сторони договору вбачають парадигму неможливості остаточного прогнозування обставин, що впливатимуть на можливість виконання умов первинного договору. Таким чином, ризик настання непередбачуваних обставин є невід'ємним від свідомого рішення про укладення договору.

Для чіткого осягнення та об'єктивного вивчення непередбачуваних обставин слід поділити їх на наступні групи:

- обставини, що не можуть бути ідентифіковані та об'єктивно прогнозовані (технологічний прогрес та еволюція соціуму створюють обставини, визначальні для окремих цивільних правовідносин) – обставини, що об'єктивно є непередбачуваними до будь-яких договірних відносин;
- обставини, що первинно мають локальний характер і на етапі формування договірних відносин не поширюються на конкретні відносини (глобалізація, зміщення балансу приватного та публічного та поширення рідкісних обставин) – обставини, що є непередбачуваними для конкретних договірних правовідносин.

Повертаючись до заявленого для наукової розвідки контексту російської агресії щодо України слід зазначити, що такі обставини як загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна законодавчо визначені як форс-мажорні відповідно до ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [14].

У своєму листі від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 Торгово-промислова палата (ТПП) України підтвердила, що обставини військової агресії Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності.

Вищезазначені обставини зумовили виникнення інших обставин, що ускладнюють економічну діяльність та створюють перепони для стабільного цивільного обороту. У ситуації повної або часткової відсутності роботи, вимушеної зміни місця проживання внаслідок воєнних дій, а також у зв'язку з несенням військової служби, люди позбавлені можливості виконувати взяті на себе зобов'язання [6].

Отже, ТПП України в своєму листі від 28.02.2022 засвідчила, що російська військова агресія проти України стала підставою для введення воєнного стану та є форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили). Рефлексія щодо визначення даних обставин непередбачуваними пов'язана в першу чергу з подальшим розвитком подій в сфері господарювання. Як відзначає М. Боярчук, попри те, що наміри у ТПП України були шляхетними, ефект його публікації мав діаметрально протилежні від очікуваних наслідки. Значна кількість суб'єктів господарювання після ознайомлення з листом, скоректували власні дії щодо виконання зобов'язань, адже вирішили, що наслідки впливу форс-мажорних обставин на невиконання зобов'язань у такій екстраординарній ситуації, як війна, застосовуються автоматично, в так званій спрощеній процедурі, у результаті чого не вчиняли юридично значимих дій, здійснення яких, відповідно до усталеної судової практики, є необхідним для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань [1].

Однак, як відзначається в судовій практиці, вказаний лист ТПП України адресований «Всім, кого це стосується», тобто необмеженому колу суб'єктів, його зміст носить загальний інформаційний характер та констатує абстрактний факт наявності форс-мажорних обставин без доведення причинно-наслідкового зв'язку у конкретному зобов'язанні [10].

Є. Дядюк відзначає, що з матеріалів судової практики можна зробити висновок, що «суди

оцінюють даний лист ТПП України як загальний офіційний документ, який констатує абстрактний факт наявності форс-мажорних обставин без доведення причинно-наслідкового зв'язку у конкретному зобов'язанні, і який не містить ідентифікуючих ознак конкретного договору/зобов'язання, виконання якого стало неможливим через наявність зазначених обставин. При аргументації зміни або припинення договірних відносин одного лише посилання на положення листу ТПП України є недостатнім, оскільки він не замінює сертифікат про підтвердження обставин форс-мажору в розумінні статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [8].

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 13 березня 2024 року зробила висновок, що чинний ЦК України не передбачає конструкції форс-мажору. У цивільних відносинах форс-мажор традиційно є договірною підставою звільнення від відповідальності. За допомогою договору сторони можуть врегулювати, зокрема: застосування конструкції форс-мажору у своїх відносинах (на які випадки він поширюється, які правові наслідки його існування); чим підтверджується форс-мажор; чи впливає існування форс-мажору на виконання цивільно-правового зобов'язання, яке виникло на підставі такого договору; як позначається існування форс-мажору на строках виконання цивільно-правового зобов'язання, що виникло на підставі договору [12].

Зазвичай ознаками форс-мажору називають наступні: обставини, що до нього призвели не залежать від волі учасників цивільних (господарських) відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; унеможливають виконання зобов'язань за даних умов здійснення господарської діяльності. Виходячи з ознак форс-мажорних обставин, при виникненні обставин непереборної сили сторона договірної зобов'язання повинна довести те, що вони є форс-мажорними, в тому числі, саме для конкретних правовідносин. Те, що форс-мажорні обставини необхідно довести, не виключає однак того, що наявність форс-мажорних обставин може бути засвідчена відповідним компетентним органом.

Поняття «істотна зміна обставин» є оціночною категорією. Норма абзацу другої частини першої статті 652 Цивільного кодексу України містить критерій, за яким зміну обставин можна визначити як істотну: обставини повинні змінитися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його

на інших умовах. Істотна зміна обставин повинна відбутися не внаслідок поведінки контрагентів договору, а бути результатом певного впливу ззовні, тобто відбувається зміна певних обставин, які є зовнішніми щодо правового зв'язку, що існує між контрагентами даного договору.

При визначенні зміни обставин істотною важливо дотримання чотирьох умов, серед яких наступні:

1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;

2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися;

3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Згідно з першою умовою події, що викликали ускладнення у виконанні договору і які можна назвати «істотною зміною обставин» повинні мати місце або стати відомими сторонам після укладення договору.

При визначенні другої умови мова йде про те, що події, які викликають ускладнення, не могли стороною бути розумно прийняті до уваги. Одночасно положення ч. 2 ст. 652 ЦК України не покладають на сторону договору необхідність здійснення дій щодо усунення обставин, які істотно змінилися. Так само в таких джерелах цивільного права, як Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2010 р., Принципи, визначення та модельні правила європейського приватного права – Проект «загальних критеріїв» (DCFR), передбачається лише вимога відсутності причинно-наслідкового зв'язку між зміною обставин і діями зацікавленої сторони [13]. Військова агресія РФ проти України дійсно носить винятковий характер, настання якої ніхто зі сторін договору не міг передбачати та на настання даної ситуації є обставиною, на яку не може вплинути жоден суб'єкт господарювання.

Третя умова в контексті саме кредитних договорів свідчить, що виконання кредитного договору потенційно порушує співвідношення майнових інтересів сторін і позбавляє слабшу сторону того, на що вона розраховувала б при укладенні договору. Мова йде про зменшення цінності отриманого стороною за договором, включаючи

випадки, коли виконання взагалі перестає мати цінність для сторони, що отримує виконання.

Четвертою умовою закон визначає те, що із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона. Виходячи зі змісту названої умови, випадки ускладнення у виконанні договору не можуть мати місця, якщо потерпіла сторона прийняла на себе ризик зміни обставин. Прийняття на себе ризику зміни обставин не обов'язково повинно бути прямо відображено у договорі, такий висновок може слідувати із самого характеру та змісту зобов'язання. Сторони при укладенні договору не передбачували наслідків для правового статусу останніх у випадку воєнних дій на території України. Досліджувані спірні правовідносини є фактично новими для вітчизняної юридичної практики, а отже звичаями ділового обороту не передбачено подібні випадки. Законодавець же у певних правовідносинах може передбачити порядок проведення сторонами

договору переговорів щодо добровільної зміни чи розірвання договору. Наприклад, статтею 188 Господарського кодексу України (далі – ГК України) врегульовано порядок зміни розірвання господарських договорів [5].

Щодо міжнародних контрактів наслідки дії непередбачуваних обставин – досить повно підстави визнання обставин форс-мажорними передбачено в доктрині «фрустрації договору», згідно якої подія, яка унеможливила або радикально змінила обставини виконання угоди, є підставою для припинення договору [16].

Висновки. Отже, настання непередбачуваних обставин пов'язане і вкладається в контекст об'єктивних ризиків, що постають і приймаються сторонами договору. Сама по собі військова агресія не є непереборною обставиною при виконанні цивільно-правових договірних зобов'язань сторонами договірної правовідносини, а дійсність форс-мажору повинна бути підтверджена у встановленому порядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боярчуков М. Форс-мажор під час війни: судова практика. *Юридична газета*. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/forsmazhor-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html>
2. Великанова М.М. Ризик у правовій доктрині: підходи до визначення сутності. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2017. № 47. С. 159–162.
3. Випадок чи форс-мажор: у чому різниця? Вчимось у краших. *Радник у сфері публічних закупівель*. URL: <https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/vypadok-chy-fors-mazhor-u-chomu-riznytsia-vchymos-u-krashchykh/>
4. Гончаренко В. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 100–107.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
6. Даниленко Т. Особливості вирішення питань кредитної заборгованості під час війни. *Юридична газета*. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/osoblivosti-virishennya-pitan-kreditnoyi-zaborgovanosti-pid-chas-viyni.html>
7. Дубицька Н.Т. Ризик та відповідальність у приватному праві. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 197–200.
8. Дядюк Є. Форс-мажор – завжди актуальний. *Економічна правда*. 2024. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/01/29/708995/>
9. Засвідчення форс-мажорних обставин. *Вінницька торгово-промислова палата*. URL: <https://cci.vn.ua/force-majeure/>
10. Кібенко О. Практика Верховного Суду щодо форс-мажору та істотної зміни обставин. *XII Міжнародний судово-правовий форум*. (13-14 червня 2024 року, м. Київ). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_fors_major_14_06_2024.pdf
11. Погребняк В.Я. Оборотодатність суб'єктивних цивільних прав. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. Т. 31 (70), № 1. С. 84–88.
12. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2024 року у справі № 686/16312/22 (провадження № 61-11710св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823557>.
13. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (UNIDROIT) 2010. URL: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/translations/blackletter2010-ukrainian.pdf>
14. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>
15. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
16. Шевченко І. Форс-мажор під час війни: як застосовується при невиконанні міжнародних контрактів. URL: <https://mind.ua/openmind/20252074-fors-mazhor-pid-chas-viyni-yak-zastosovuetsya-pri-nevikonanni-mizhnarodnih-kontraktiv>
17. Шемшур О. Поняття та правова природа ризику у приватному праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 94. С. 105–108.

Кочіашвілі Альберт Давидович

Непередбачувані обставини в договірних правовідносинах в контексті російської військової агресії

Дослідження присвячено питанням визначення категорії непередбачуваних обставин в договірних правовідносинах в контексті російської військової агресії. На підставі аналізу чинного законодавства з'ясовано, що

категорія «обставини» або «життєві обставини» неодноразово зустрічається в нормативно-правових конструкціях та юридичній доктрині; всі обставини, що мають значення для виконання умов договірних зобов'язань в їх первинному вигляді, можна поділити на передбачені законодавством, передбачені сторонами та непередбачувані обставини; одночасно і непередбачувані обставини, і обставини непереборної сили як обставини, що своїм зовнішнім впливом на первинні зобов'язання спричиняють неможливість або неспроможність однієї зі сторін виконати зобов'язання, або істотно змінюють баланс існуючих відповідних одне одному зобов'язань сторін.

Виділено ризик, який покладається на сторону договору законом (а отже укладення договору свідчить про свідоме прийняття такого ризику та відповідальності у випадку настання негативних наслідків), а також ризик, який учасник договірних відносин приймає на себе вольовим рішенням на основі умов договору, усвідомлюючи та прогнозуючи наслідки настання випадку. Запропоновано віднести дані види ризиків до групи індивідуальних або суб'єктивних, адже їх приймає на себе одна зі сторін договору, а компенсацію за наявність відповідного ризику є сприятливі наслідки договору (вигода для сторони). До іншої групи віднесено об'єктивні ризики, а саме ризик істотної зміни обставин, ризики випадку та непереборної сили.

Доведено, що ризик настання непередбачуваних обставин є невід'ємним від свідомого рішення про укладення договору.

Визначено, що настання непередбачуваних обставин пов'язане і вкладається в контекст об'єктивних ризиків, що постають і приймаються сторонами договору. Сама по собі військова агресія не є непереборною обставиною при виконанні цивільно-правових договірних зобов'язань сторонами договірних правовідношення, а дійсність форс-мажору повинна бути підтверджена у встановленому порядку.

Ключові слова: непередбачувані обставини, форс-мажор, істотна зміна умов договору, ризик, воєнний стан.

Kochiashvili Albert

Unforeseen circumstances in contractual legal relations in the context of Russian military aggression

The study is devoted to the issues of determining the category of unforeseen circumstances in contractual legal relations in the context of Russian military aggression. Based on the analysis of current legislation, it was found that the category of "circumstances" is repeatedly found in regulatory and legal constructions and legal doctrine. All circumstances that are important for the fulfillment of the terms of contractual obligations in their original form can be divided into those provided for by law, provided by the parties and unforeseen circumstances. At the same time, both unforeseen circumstances and force majeure circumstances as circumstances that, by their external impact on the original obligations, cause the impossibility or inability of one of the parties to fulfill the obligations, or significantly change the balance of existing obligations of the parties corresponding to each other.

The risk that is imposed on the party to the contract by law is highlighted (and therefore the conclusion of the contract indicates the conscious acceptance of such a risk and responsibility in the event of negative consequences), as well as the risk that the participant in the contractual relationship assumes by a volitional decision based on the terms of the contract, realizing and predicting the consequences of the occurrence of the event. It is proposed to attribute these types of risks to the group of individual or subjective, since they are assumed by one of the parties to the contract, and the compensation for the presence of the corresponding risk is the favorable consequences of the contract (benefit for the party). The second group includes objective risks, namely the risk of a significant change in circumstances, the risks of chance and force majeure.

It is proven that the risk of unforeseen circumstances is inseparable from the conscious decision to conclude the contract.

It is determined that the occurrence of unforeseen circumstances is related to the context of objective risks that arise and are accepted by the parties to the contract. Military aggression in itself is not an irresistible circumstance in the performance of civil contractual obligations by the parties to a contractual relationship, and the validity of force majeure must be confirmed in accordance with the established procedure.

Key words: unforeseen circumstances, force majeure, significant change in the terms of the contract, risk, martial law.